

**С. Б. Пономаревський**

Інститут педагогічної освіти  
та освіти дорослих НАПН України

## **УКРАЇНЬСЬКА ОСВІТА ТА ШКІЛЬНИЦТВО ЯК ЗАСІБ ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ (НА ПРИКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ)**

*У статті актуалізується проблема збереження української національної ідентичності в умовах чужини. Проаналізовано стан українського шкільництва в умовах освітянської політики Російської Федерації у ХХ–ХХІ ст. Автор обґрунтовує необхідність розвитку української освіти у Російській Федерації, заснування українського шкільництва, визначає регіони його розповсюдження та напрямки розвитку української освіти в Росії.*

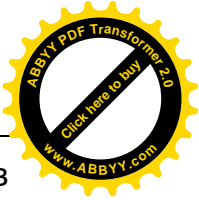
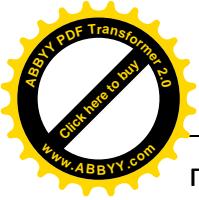
**Ключові слова:** освіта, шкільництво, національна ідентичність, рідна мова, двомовна програма, українознавство, асиміляція.

**Постановка проблеми.** Необхідність вивчення проблем становлення та розвитку закордонної української освіти та шкільництва зумовлена інтенсивним розвитком процесів інтеграції суспільного життя, глобалізації, зростанням інтересу до порівняння освітніх показників, започаткуванням та розвитком нових освітніх моделей різних країн. Процеси розбудови національної системи освіти й виховання в Україні вимагають неодмінного використання в теорії та практиці шкільництва багатого педагогічного досвіду українців – як тих, що споконвіку проживали на рідній землі, так і тих, які з різних причин і обставин змушені були емігрувати до інших земель і держав.

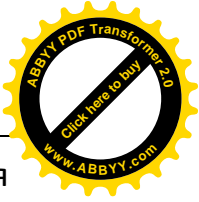
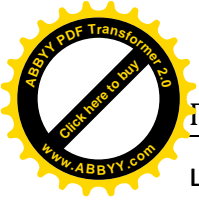
**Аналіз актуальних досліджень.** Місце та роль української освіти в збереженні національної ідентичності досліджували С. Русова, Ю. Стечишин, М. Марунчак, А. Горохович та інші видатні педагоги. На російських теренах це намагалися з'ясувати В. Бабенко, В. Черномаз, В. Чумаченко, Л. Найденко та інші. Однак, їх зацікавлення обмежувалися суто історичними підходами до процесів становлення освіти. У результаті освітній компонент у процесах етнічного самозбереження, місце його в усіх сферах буття закордонного українця залишається маловивченим.

**Мета статті** – обґрунтувати можливості української освіти та шкільництва як найважливішого засобу збереження української ідентичності в умовах діаспори. З поміж країн проживання українських емігрантів ми обрали Російську Федерацію, де процеси збереження національної ідентичності значно ускладнені завдяки значній полікультурній і специфічній історичній ситуації.

**Виклад основного матеріалу.** Відразу після падіння царизму, вже у лютому 1917 року, ідеї започаткування українських народних шкіл



починають поширюватися, наприклад, на Кубані. Ось як обґрунтував необхідність заснування тут шкільництва на Першому Всеросійському з'їзді діячів громад народних університетів від імені земляків видатний бібліограф з Північного Кавказу Б. М. Городецький, який просив «поставити на обговорення і санкціонувати своїми авторитетними висновками» [4, 98] наведені нижче тези: 1) Викладання в нижчій школі на території, заселеній українським народом, зокрема в Кубанській області, повинне вестися українською мовою; 2) українська мова повинна бути введена у вжиток в усіх просвітницьких установах, які функціонують у місцевостях з українським населенням і організовані для освіти мас; 3) у середній і вищій школах необхідне введення українознавства у вигляді вивчення української мови, літератури, історії, географії й економічних особливостей України; 4) рекомендувати громадам народних університетів й іншим приватним просвітницьким організаціям, що діють на територіях, населених більшістю українців, щоб уникнути докорів у мимовільній підтримці русифікаторської політики і з метою найбільш успішного розвитку справи освіти, широке впровадження як вживання української мови, так і дисциплін з українознавства [4, 100]. Доповідач не випадково говорив про Кубань як про територію, населену переважно українцями. Саме тоді в Катеринодарі були опубліковані більш ніж красномовні дані перепису населення, які підтверджували, що 48,2% родин станичного і сільського населення області вважає своєю рідною мовою українську і лише 42,7% такою визнають російську мову. «Таким чином, – дійшли висновку статисти того часу в особі російського етнографа Л. В. Македонова, – судячи з мови, малоросійська народність переважає в Кубанській області. Корінне козацьке населення переважно говорить малоросійською мовою» [4, 107]. Коли лютнева революція створила умови для активної творчої роботи, першими зібралися на свій з'їзд саме кубанські педагоги. З'їзд проходив у Катеринодарі у травні 1917 року. У резолюції педагогічної секції з'їзду йшлося: «Принципово погодитися з потребою негайного введення в Кубанському краї навчання рідною мовою, кількість шкіл українських і російських повинна бути пропорційна кількості людей, які говорять тією або іншою мовою» [4, 105]. Десятий пункт резолюції пропонував негайно приступити до найширшого видання української шкільної дитячої літератури. Завдяки таким ініціативам вже у ході громадянської війни починається масова українізація кубанської

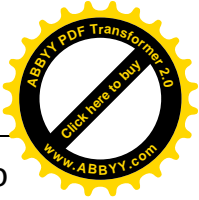
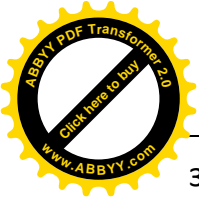


школи, періодичної преси, видавничої справи. Подібна ситуація спостерігалася також і в інших регіонах Росії з компактним проживанням на цих територіях українців-переселенців.

У сучасних умовах українці Росії, перебуваючи нащадками емігрантів у другому, третьому або й четвертому поколіннях, і сьогодні роблять усе можливе для збереження української мови, культури, ідентичності. Саме ці завдання ставить Об'єднання українців Росії у контексті розробки загальної програми майбутнього українців Російської Федерації в XXI ст. Важливе місце у цій програмі відведено й розвитку української освіти. Серед освітніх завдань можна виділити три напрямки: 1) розвиток української двомовної програми та двомовного навчання (російська й українська мови) як «єдиної життєздатної методики»; 2) максимальна участь у культурному житті національної громади з метою закріплення та використання мови, особлива увага до участі молоді в усіх аспектах життя спільноти; 3) підвищення професійного рівня вчителів в українських мовних, шкільних, позашкільних, виховних програмах.

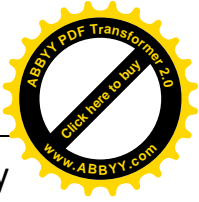
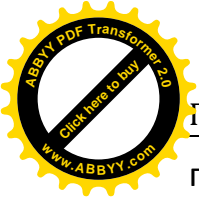
Сучасна українська освіта в Російській Федерації хоч і різноманітна за формами втілення, освітніми напрямками, регіональними відмінностями, якістю шкільної та позашкільної підготовки, однак ставить за мету охопити усі вікові групи й рівні навчання, від дитячих садків до університету. Відповідно створена й продовжує множитися мережа різних типів шкіл, від суботніх, недільних, церковних, початкових до середніх двомовних. Починаючи з 90-х років XX ст. триває процес запровадження викладання української мови, літератури, культури, історії, українознавства в деяких вищих навчальних закладах (філії Московського відкритого гуманітарного університету в Уфі, Тюменському, Воронежському, Саратовському, Томському університетах).

У багатьох країнах, де оселилися українці, діють школи українознавства, асоціації, гуртки, які разом із церквою, молодіжними та іншими громадськими організаціями допомагають утримувати молодь при українській громаді й спиняти або принаймні стримувати процеси асиміляції. Українознавчі школи, засновані українською еміграцією 40-х років XX ст. на заході, а пізніше подекуди підхоплені з 90-х років і в східній українській діаспорі, мають на меті «зберегти українську мову, освіту, не відірватися від культури своїх батьків. Тільки тоді українці можуть стати повноцінними громадянами «нової Батьківщини»[2, 34]. На жаль, сьогодні стан українського шкільництва, як на сході, так і на заході, не є



задовільним: кількість учнів в українознавчих школах невинно зменшується. У Російській Федерації подібні курси взагалі поодинокі й включають, як правило, кілька десятків учнів, яких почасти готують некваліфіковані вчителі, однак українознавчі курси та школи продовжують у цілому виконувати свої навчально-виховні функції й стають освітнім притулком і для нових емігрантів з України, що прибувають у чужі країни поселення й на початку третього тисячоліття – так званої «четвертої хвилі». На російських теренах прикладом продуктивності українознавчих курсів виступає зокрема діяльність українського національного молодіжного гуртка «Лелеки» м. Нижнекамська Республіки Татарстан. Насамперед, дітям, які відвідують даний гурток (до 20 осіб), психологічно й ментально полегшується адаптація до умов життя багатоетнічного суспільства Татарстану. Однак, Євген Савенко, голова НКАУ Нижнекамська, крім того, вважає: «Нашою метою є не лише полікультурна адаптація, але й завдання втримати національне шкільництво, повсякчас поповнювати його учнями, пам'ятаючи неспростовну істину: місце української дитини в українській школі. Не забуваймо, що без школи втратимо мову, без мови втратимо молодь, а без молоді - губимося всі разом» [1, 22].

Українська громада, яка існує на американському континенті або у Європі вже більше ста років, не тільки не занепала за такий тривалий час, а й зміцніла. Без сумніву, це сталося завдяки тому, що українська молодь, яка зросла, змогла стати гідною зміною старшому поколінню, що вже відійшло або відходить від громадських справ. Першочергова роль у вихованні української молоді тут належить рідним школам, школам українознавства. У правильнику для учителів школи українознавства асоціації «Самопоміч» у Нью-Йорку зазначено: «... завданням школи українознавства є не лише інтелектуальне виховання (опанування українською мовою, ознайомлення з історією України, її культурою і т.д.), але також національне виховання молодих українських дівчат і юнаків як свідомих громадян і провідних членів української нації» [3, 19]. Подібні правильники або проспекти-пам'ятки почали отримувати й учні шкіл та гуртків українознавства в українській діаспорі Росії, де поряд з розкладами занять, правилами поведінки та переліком позашкільних заходів чітко визначена мета такої школи або гуртка, роз'яснюється, що означає бути справжнім активним членом української громади. У першу чергу акцентується увага на свідомості своєї національної належності, етнічному

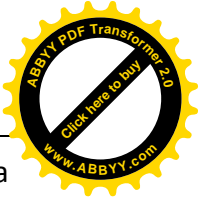
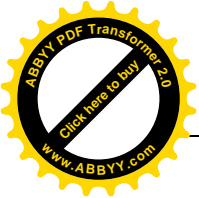


походженні, знанні та володінні мовою, вболіванні за Україну, її державну гідність, історію, культуру, а також пояснюються можливості та перспективи розвитку місцевої української громади. Такі проспекти поширюються, наприклад, серед молоді Петрозаводська, Мурманська, Сочі-Лазарівського, Петропавлівська-Камчатського, Новосибір-ська, Татарстана та інших міст і регіонів Росії. Діаспора намагається виховувати українську молодь з думкою про Україну. З іншого боку, даються взнаки й асиміляційні процеси: юні українці перестають бути тим винятком в іншомовному середовищі, яким були їхні батьки. Така ситуація зберігається як на сході, так і на заході мешкання діаспорних осередків. Сьогодні одним з найбільш ефективних чинників, від якого залежить самоідентифікація українців за кордоном, є вплив на етнічно-закорінену свідомість, що яскраво заявляє про себе, наприклад, на фольклорно-етнографічно-побутовому рівні (деякі обряди, пісня, страви, ремесла, символіка тощо). Цей чинник є важливим, однак не визначальним. Визначальним чинником збереження національної самобутності, як засвідчує досвід українців діаспори, є шкільництво, система національної освіти, що дає знання не лише рідної мови, історії, культури, але й забезпечує національне виховання, яке виступає самозрозумілою життєвою необхідністю для розвитку нації. Місцем її здійснення може бути тільки національна навчально-виховна установа з національним вчителем-вихователем. В умовах, коли Україна переживає явище «четвертої» еміграційної хвилі, у якій виявляються задіяними десятки тисяч українських дітей і молоді, що змушені разом з батьками жити й навчатися в умовах чужого поліетнічного оточення, дана проблема постає надзвичайно актуальною.

**Висновки.** Отже, перед освітянами українського зарубіжжя нині стоїть важливе завдання – використати весь набутий досвід для розвитку шкільництва на чужині, примножити його, на традиціях попередніх поколінь відпрацювати оптимальну структуру навчальних закладів рідною мовою з метою збереження української ідентичності та подальшого розвитку українства в зарубіжному світі.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Трощинський В. Проблеми етнічного відродження східної української діаспори / В. Трощинський, А. Попок // Українські варіанти. – 1997. – № 1. – С. 20–43.
2. Гарай Б. Основні заложення виховного процесу СУМ, проблеми та завдання / Б. Гарай // В справах шкільництва, освіти і виховання. Доповіді – Брадфорд. – 1977. – № 3. – С. 234–255.



3. Федоренко Є. Шкільна Рада: досвід і проблеми / Є. Федоренко // Золота книга школи українознавства асоціації «Самопоміч» у Нью-Йорку (1949–1999). – Нью-Йорк, 1999. – 542 с.

4. Сулима М. В. Українська діаспора в Росії / М. Сулима // Український вимір. – 2004. – № 2. – С. 98–109.

### РЕЗЮМЕ

**С. Б. Пономаревский.** Украинское образование и школа как средство сохранения национальной идентичности (на примере Российской Федерации).

*В статье актуализируется проблема сохранения украинской идентичности в условиях чужбины. Проанализировано состояние украинских школ в условиях образовательной политики Российской Федерации в XX–XXI стт. Автор обосновывает необходимость развития украинского образования в Российской Федерации, основания украинских школ; определяет регионы их распространения и направления развития украинского образования в России.*

**Ключевые слова:** образование, школа, национальная идентичность, родной язык, двуязыковая программа, украиноведение, асимилиция.

### SUMMARY

S. Ponomarevskiy. Ukrainian education and schooling being a way of national identity's safety (an instance of Russian Federation's experience).

*In the article the problem of maintainance of the Ukrainian identity aktualiziruetsya in the conditions of strange land. The state of Ukrainian schools is analysed in the conditions of educational policy of Russian Federation in XX – XXI age. An author grounds the necessity of development of Ukrainian education for Russian Federation, grounds of Ukrainian schools; determines the regions of their distribution and direction of development of Ukrainian education in Russia.*

**Key words:** education, school, national identity, the mother tongue, bilingual program, ukrainoknowledge, assimilation.